

SAİD NURSI'NİN DÜŞÜNÇESİNDE 'ÂDİL İNSAN'IN SOSYO-POLİTİK ÇEVRESİ (ALFERT SCHUTZ FENOMENOLOJİSİ YARDIMI İLE)

Prof. Dr. Bünyamin DURAN

*Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bduran42@hotmail.com
DOI: 10.31120/katre.2018.51*

Özet

Adaletin içeriği ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen âdil bireylerin nasıl yetiştirileceğine dair yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Oysa adaletin ne olduğunu keşfetmek kadar eylem ve davranışlarında adaletli olan bireylerin nasıl yetiştirilebileceği hususunu keşfetmek de o kadar önemlidir. Bilindiği gibi bireyin adaletli davranması sadece kendi iradesinin bir sonucu değil aynı zamanda çok sayıda çevresel şartların varlığının da bir sonucudur. Âdil bireylerin yetiştirilmesinde anadilin gelişmişlik düzeyi, toplumsal kavram, fazilet, bilgi ve adalet birikimi, güçlü aile yapısı, eğitim sistemi, dinî ve ahlakî önderliğin güvenilirlik derecesi ve gelişmiş sanat gibi kurumların önemli etkisi vardır. Said Nursi, ilgili çevresel şartlar ile 'âdil kişi' ilişkisini Sahabe örneğinden hareketle derinliğine araştırır. Ona göre kişilerin iradeleriyle adaletli davranabilmelerini motive eden faktörler, toplumda adaletle adaletsizliğin, âdil rol modelleri ile zalim aktörlerin kesin hatlarla birbirinden ayrışması; bireylerin adaletsizlik ve haksızlığın olumsuz etkisine sayısız defa maruz kalarak zulümden nefret etmeleri; toplumsal olarak zihinlerin ve duyguların adaleti aramaya yoğunlaşması; kavramların bireyleri adaletli davranmaya sevk edecek derecede canlı ve uyarıcı olması şeklinde ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Fenomonoloji, Sahabe, adalet, haksızlık, aile, adalet birikimi, bilgi birikimi

The Environment of 'Fair Men' in Nursi's Thought (by the Help of Alfery Schutz Phenomenology)

Abstract

There are many studies on the content of justice; however there is no sufficient study on how can raise a fairmen. It is very evident that the fair attitude is not only consequence of individual will, but at the same time the result of societal virtue and justice stock. Said Nursi has studied the relations between the societal justice and virtue stock and fair individual in the case of Sahabe (companions of Prophet). For Nursi, the fact or swich motivate individual stoact fairly are the separation of goodness of justice from evilness of injustice exactly; the exposing of individual stoin justic elimitlessly in daily life; concentrating of minds to search fair actions and deeds; to be concept salive to stimulate men in the direction of justice.

Keywords: Phenemonology, societal justice stock, fair, justice, Companions,

Giriş

Bu çalışmada ilk olarak Alfery Schutz'un fenomenolojisine kısaca değinilecek, daha sonra bu fenomenoloji yardımı ile Said Nursi'nin külliyyatından toplumlarda 'âdil insan'ın hangi ortamda yetiştiği 'Sahabe' örneğinden üreilmeye çalışılacaktır. Âdil-insanın yetişmesinde toplumsal müktesebattan kavram birikimi, bilgi birikimi, aile kurumu, eğitim sistemi gibi kurumların nasıl etkili olduğu araştırılacaktır.

Âdil-İnsan Nasıl Yetiştirilecek?

Plato'dan beri adaletle ilgili yapılan çalışmalar genellikle adaletin içeriğine yönelik çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalarda adaletin mahiyeti daha fazla adaletsizliğin ne olduğundan hareketle tanımlanmaya çalışılmıştır. Adaletin içeriği konusunda önemli çalışması olan düşünürlerden Aristo'yu (Aristotle, 2011), onun çok önemli bir yorumcusu olan İbn-i Miskeveyh'i (İbn-i Miskeveyh, 1939), Kant'ı (Kant, 1997; Kant, 1991), Habermas'ı (Habermas, 2007) ve Jhon Rawls'ı (Rawls, 1999) zikredebiliriz. Bu çalışmalarda göze çarpan en önemli eksiklik 'akşam ve şafak yıldızlarından daha parlak olan' adaleti fiillerinde gerçekleştirecek 'âdil insan'ın nasıl üretileceği problemidir. Aristo âdil insanın eğitim yoluyla yetiştirilebileceğini söyler, fakat ayrıntı vermez (Aristotle, 2011: 27). Kant, âdil insanın kaba hayvansal duygularının baskısından kurtulmuş ve saf pratik aklın egemenliği altına girmiş insan olduğundan söz eder ama bunun toplumlarda nasıl ortaya çıkacağından söz etmez (Kant, 1997: 7).

Rawls, adaleti ve âdil insanı Kant'ın metafizik nitelikli saf pratik akıl düşüncesi yerine 'fitrat durumu' (*orginal position*) dediği tüm beşeri duygularından arınmış hipotezik-hayali insan fitratında arar (Rawls, 1999: 3-4; Sandel, 1998: 32). Fakat bu tip insanların hangi mekanizmalar yoluyla yetiştirilebileceği konusuna değinmez. Said Nursi de konuyu müstakil bir eserde sistematik bir tarzda ele almaz. Konuya külliyyatında çeşitli konuları incelerken değinir. Özellikle 'içtihat' bahsinde ve ilk Müslüman neslinin (Sahabeler) özelliklerini incelerken bu düşüncelerini geliştirir.

Burada adalet ve adaletsizlik konusunda bir seçim yapma durumunda kalan bireyin adaletli eylem alternatifini seçmesinin geri planındaki motivasyonların neler olabileceğini Schutz fenomenolojisi yardımıyla inceleyelim.

Schutz Fenomenolojisi: Eylem Saikleri

Schutz, her hangi bir failin herhangi iradî bir eylemi gerçekleştirirken onun iki saikin (motivasyon) etkisi altında bulunduğu söz eder. Bunlardan biri '...mek için-mak için' (in-order-to) saiki, diğeri de '...den dolayı' (because) saikidir (Schutz, 2011: 113 vd). Birinci saik geleceğe yönelik bir amacın gerçekleştirilmesini esas alır ve sübjektiftir. İkincisi ise kişinin geçmişiyile ilgilidir ve objektiftir. Onun buna verdiği örnek parasına el koymak için birinin zengin birisini öldürmesi örneğidir. İlkinde kişi, tasarladığı amacını gerçekleştirmek için bu eylemi gerçekleştirir. İkincisinde ise eylemin geri planında kişinin geçmiş tecrübe birikimi vardır. Bunlar kişinin nasıl bir aile ortamında büyüdüğü, sosyalleşip-sosyalleşemediği, sosyal çevresinin kişiye yüklediği ve aktardığı karakterlerin niteliği gibi faktörlerdir (Schutz, 2011: 136 vd).

Schutz, eylemde bulunan failin alternatifler arasında eylemini seçerken sadece kendi tecrübe ve bilgi birikimine dayanmayacağını, aynı zamanda iletişim içinde bulunduğu arkadaş ve paydaşlarının bilgi ve tecrübe birikiminde yararlanacağını vurgular. O, bunu Husserl'den ödünç aldığı 'Hayat Evreni' (*lifeworld*) kavramı çerçevesinde temellendirir. (Schutz ve Luckman, 1974). Ona göre 'hayat evreni' toplumun bilgi, tecrübe, kültür birikimini oluşturur. Günlük yaşantılarında bireylere hayat evreni önceden hazırlanmış anlama, yorumlama, iletişim kurma, anlaşmaya ve uzlaşmaya varma, beraber yaşama, ortak çalışma ve üretme araç ve kalıpları sağlar.

Jürgen Habermas, Schutz'dan aldığı hayat evreni düşüncesini daha da geliştirerek toplum, kültür ve kişilik yapıları ile ilişkilendirir. O, modern öncesi toplumlardaki hayat evreni yapılarıyla modern toplumlardaki hayat evreni yapılarını: a-kültürün yeniden üretilmesi, b-sosyalleşme ve c-sosyal bütünleşme açılarından karşılaştırır. Amaç-rasyonelleşme ve sekülerleşme süreciyle kapitalist sistemin hayat evrenini

nasıl deforme ettiğini, kendisinin ürettiği 'meşruiyet kaybı', Max Weber'den aldığı 'anlam ve özgürlük kaybı', 'yeni-putperestlik', 'demir-kafes' ve Marx ve Lucaks'tan aldığı 'yabancılaşma-şeyleşme' gibi patolojiler çerçevesinde inceler. Habermas, bu de-formasyondan Weber'in farkında olduğunu, fakat çözümünü için hiçbir düşünce geliştirmediyini; bu nedenle ortaya ürkütücü bir 'boşluk' çıktığını, bu boşluğun kendisinin 'iletişim' teorisiyle doldurulabileceğini ileri sürer. (Habermas, 1984; Habermas, 1987). Ancak iletişim eylemiyle yakından ilgilenen Helmut Peukert gibi Hıristiyan teologlar Habermas'ın teorisinin seküler bir teori olduğunu; iletişim gibi yüksek ah-lakî formasyon isteyen bir eylem tarzının ancak teolojik içeriklerle etkin olabileceğini ileri sürerek eleştirirler (Siebert, 1985: 373 vd). Dolayısıyla Habermas'ın teorisinden de adil insanın nasıl üretileceğine dair bir öneri bulmak mümkün değildir. Biz burada bu boşluğun doldurulması için Nursi'nin görüşlerini incelemekte fayda görüyoruz.

Said Nursi'de 'Âdil İnsan'ın Yetiştigi Ortam

Nursî, selefleri gibi sadece adaletin içeriğini incelemekle kalmaz, aynı zamanda âdil bireylerin yetişmesinde gerekli psikolojik ve sosyo-kültürel ortamları da inceler. Ona göre, biri negatif diğeri pozitif iki olgu, âdil-failin üretilmesi ve yetiştirilmesine ortam hazırlar. Bunlardan negatif olanı, günlük hayatta bireylerin maruz kaldığı haksızlık ve zulmün boyutu, kapsamı ve derinliğiyle ilgilidir. Yani, toplumda açık haksızlık ve zulüm o boyutta ve derinlikte olabilir ki hemen herkes onun olumsuz etkisini günlük hayatta sayısız defa tecrübe ederek adaletin önemi ve değerini derinden hissederler.

Pozitif olan ise bireysel ve toplumsal ilişkilerin genel olarak adalet ve hakkaniyet üzerine bina edilmesidir. Bunu bireysel 'adalet birikimi' ve 'toplumsal adalet birikimi' olarak ikiye ayırabiliriz. 'Bireysel adalet birikimi' bireyin günlük ilişkilerinde mümkün olduğu kadar eylem ve ilişkilerini, sözleşme ve anlaşmalarını adalet ve hakkaniyet üzerine bina ede ede âdil davranmayı bir kişilik davranışı haline getirmesidir. Öyle ki böyle bir toplumsal ortamda kişi ilişkilerinde istese de haksız ve adaletsiz davranamaz. Bu tarz davranış kişinin karakteri, kişiliği ve tecrübelerine aykırılık içerir. Toplumsal adalet birikimi ise kişinin içinde yaşadığı toplumun tüm fertlerinin ortaklaşa oluşturdukları ve biriktirdikleri adalet tecrübeleridir. Bu bireylere adaletli fiili gerçekleştirmede hem meşruiyet hem de motivasyon sağlar. Toplumsal adalet, kişi adalet ve adaletsizlik ikilemiyle karşı karşıya kaldığında kişinin kolayca adalet alternatifini seçmesinde görünmez yapıcı bir güç sağlar. Toplumsal ilişkiler genellikle adalet ve hakkaniyet üzerine dayandığından kişi iradesinin seçimde adaleti seçmesi psikolojik ve sosyal olarak zor olmaz. Hatta adalet belli bir boyut ve kaliteye ulaşması durumunda bireylerin adaletsiz davranış ve fiilleri sosyal çevre tarafından yadırganır. Bunun anlamı sosyal baskının kişiyi eylemlerinde âdil olmaya zorlamasıdır.

Bunu Nursî Sahabe bağlamında çok güçlü ifadelerle vurgular. Nursî bu psiko-sosyal gerçekliği basit ve sıradan bir olguyla temellendirir: mevsimine göre revaç kazanan metalar örneği. Ona göre her mevsimde çarşıda-pazarda belli ürünler revaç bulur ve herkes tarafından talep edilir. Nursi tarihsel-toplumsal hayatta da benzer bir eğilimin söz konusu olduğunu söyler: her asırda bazı şeyler revaç bulur ve herkes tarafından sahip olunmak istenir. Nursi buna örnek olarak modern zamanlarda politika, ekonomik refah ve felsefi konuları zikreder. Bunlar toplumsal hayatta zihinleri meşgul eden ve dikkatleri çeken üzerine çeken konulardır. Nursi'ye göre benzer bir durum 'Selef-i Sâlihîn' asırlarında da söz konusu idi. Ancak o asırlarda tarihsel-toplumsal hayatta mergup ve cazip olan şeyler maddi-felsefi-siyasi konular değil, Cenab-ı Hakk'ın arzularını öğrenmek ve rızasını kazanmaya çalışmaktı. Bu amaçla ilk Müslüman nesiller Allah'ın bizlerden istediği şeyleri anlayabilmek için bütün güçleriyle Kur'an ve Sünnet'i anlamaya çalıştılar. Bunu zihinlerini, kalplerini, ruhlarını seferber ederek yaptılar. Bu nedenle, o asırlarda tüm toplumsal ilişki, iletişim ve eylemlerin odağında İlahî rızanın nasıl kazanılacağı meselesi vardı. Bu ortamda kabiliyeti olan her bireyin kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir 'ders-i mârifet' alıyordu. Toplumsal hayat bir üniversite kürsüsü gibi bireylere sürekli ders veriyordu.

Doğal olarak bu toplumsal ortamda yetişen bireyler çoğunlukla hakikate âşık, doğruluk ve dürüstlüğe müştak, adâlete talip olacaklardır. Çünkü o ortamda yalancının çirkinliği bütün çıplaklığı; doğruluk, dürüstlük ve adaletli olmanın güzelliği de bütün cazibesıyla insanlara görünmüştü. Yalancılıkla dürüstlük arasındaki mesafe kapatılmayacak boyuta ulaşmıştı. Aynı şekilde hayatının tüm evrelerinde eylemleri ile yalancılık, haksızlık ve adaletsizliğin temsilcileri ile adalet ve dürüstlüğün temsilcileri kesin hatlarıyla birbirinden ayrılmıştı.

Yüksek hissiyata sahip ve ahlakın yüce ilkelerine hayran olan bireylerin bu sosyo-politik ve kültürel ortamda kendi iradeleri ile ahlaksızlık ve anlamsızlığın temsilcilerini takdir ve taklit etmeleri ve onları model almaları düşünülemez. Elbette herkes olumlu neticeleri hayatın her alanında binlerce defa hissedilmiş ve yaşanmış adaletli ve faziletli rol modellerini takdir ve tercih edecekti (Nursi, 2007: 443).

Nursi'ye göre daha sonra gelen asırlarda İlahi rızayı arama, dürüst olma ve adaletli davranma gibi yüksek hasletlerin yerini dünyevi amaçlar almış ve dürüstlükle yalan arasındaki mesafe, siyasi propaganda ile giderek ortadan kalkmış hatta zamanla yalan daha cazip gösterilmeye başlanmıştır. Bu ortamda bireyler ister istemez model olarak fiziki olarak güçlü olanları, ekonomik olarak başarılı olanları ve politik olarak da etkili olanları takdir ve taklit edecek; dolayısıyla eylemlerinde haklı-haksız, adaletli-adaletsiz ikileminde kaldığında haksızlığı ve adaletsizliği tercih edecektir (Nursi, 2007: 443vd).

Sonuç olarak bireylere adaletli davranışın daha cazip gelmesinin biri negatif diğeri pozitif iki unsuru vardır. Negatif unsur, toplumsal yapıda haksızlık ve adaletsizliğin olumsuz sonuçlarının bireyler tarafından derinliğine maddeten hissedilmesi ve bireylerin bu tip davranışlardan nefret eder duruma gelmesidir. Pozitif unsur ise âdil rol modellerinin bireyler tarafından takdir edilmesi ve örnek alınmasıdır. Yukarıda incelendiği gibi Nursi bu ilişkileri Sahabe örneğinden hareketle temellendirir. Biz şimdi uzmanlaşmanın yaygınlaştığı ve derinleştiği modern Müslüman toplumda âdil bireylerin yetiştirilmesinin imkanını araştıracağız.

Adaletli Davranmayı Belirleyen Unsurlar

Âdil bireylerin yetiştirilmesi için gerekli toplumsal kurumların: a-gelişmiş bir dil ve kavram birikimi, b-hikmetli bilgi (hikmetli dinî-felsefî düşünce, sınıf ve mezhep baskısından bağımsız doğa ve beşeri bilimler), c-güçlü aile yapısı, d-sağlıklı eğitim sistemi, e-özgür edebiyat ve sanat ve f-adaletli hukuk sistemi gibi kurumlar olduğu söylenebilir.

Weberyen anlamda değer alanlarının birbirinden koptuğu ve her alt sistemin sekülerleşerek kendi mantığına göre işlemeye başladığı modern kapitalist toplumun, bireyleri âdil davranmaya motive edecek boyutta enerji ve kapasiteden mahrum olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ilgili toplumsal yapılarda bilim, felsefî-dinî düşünce, sanat, edebiyat bir taraftan ticarileşirken, diğery taraftan devletin ya da belli bir sınıfsal-mezhepsel azınlığın ideolojisi tarafından baskı altına alınarak fonksiyonlarını icra edemez pozisyona düşürülmüştür. Bu nedenle bu tip toplumlarda adalet sürekli erozyona uğramakta, deforme olmakta ve bireyi adaletli fiil üretme konusunda özendirerek ve motive edecek enerji ve güçten mahrum olmaktadır. Burada biz de modernleşmeyle birlikte (kentleşme, bilimselleşme, sivilleşme, demokratikleşme anlamında) toplumsal adalet birikiminin üretici ve besleyici kurumları olan dinî-felsefî düşünce, aile, sanat, edebiyat ve sivil toplumun henüz para ya da bürokrasinin ezici baskısı altında kolonize olmadığı toplumumuzu dikkate alacağız. Doğal olarak burada Müslüman toplumların da toplumsal adalet birikimi konusunda gerçekten tatmin edici noktada oldukları izlenimi vermektense kaçınmak durumundayız. Belki bunun potansiyelinin Müslüman toplumlarda henüz mevcut olduğu, iyileştirmeleyle aktifleştirilebileceği ve bu yolla toplumsal adalet birikiminin yavaş yavaş artırılabilceği, dolayısıyla bireyleri âdil davranmaya motive edecek toplumsal ortamı üretebileceğimiz umudunu taşıyabiliriz.

Gelişmiş Dil ve Kavram Birikimi

Ünlü dil felsefecisi Wittgenstein kişinin dünyasının sınırlarını kişinin sahip olduğu dilin belirlediğini söyler. ‘Dil sınırlarım dünya sınırlarımdır’ der. Hatta daha ileri giderek o, ‘dil’e Kant’ın metafizik saf pratik aklının fonksiyonlarını yükler. Bilindiği gibi Kant’a göre insanlar ahlakî ilkeleri, doğal hukuku, adalet ve özgürlüğü tüm beşeri kaba hayvansal duyguların etkisinden sıyrılmış pratik saf akıllarıyla keşfederdi, Wittgenstein’e göre ise bunları ‘dil oyunları’ yoluyla keşfederler (Habermas, 1968: 117 vd).

Gerçekten sağlıklı düşüncenin, sanatın, inancın kaynağı dil ve kişinin sahip bulunduğu kavram birikimidir.

Nursi de Wittgenstein gibi kavramla düşünce arasında yakın bir ilişki olduğundan söz eder. O, erken dönem eserlerinden olan *Muhakemat* adlı kitabında ‘*Unsur-u Belağat*’ başlığı altında Nursi, ‘dil’in psikolojik, sosyal, milli ve evrensel özelliklerini inceler. Ona göre düşünce ve hislerin doğal mecrası ‘mana’dır. Mana ise mantık ilkeleriyle test edilerek güçlenir. Çünkü mantık kâinattaki gerçeklikle ilgilidir. Gerçeklik ise mahiyetlere mündemiçtir. Bilim disiplinlerinin görevi mahiyetleri keşf edip tanımlamaktır. Mahiyetler kâinatın mükemmel nizamının bir sonucudur. Kâinatın nizamında ise özünde mükemmellik ve güzellik vardır. Bu mükemmellik ve güzelliğin ifadesi ise dil ile olur (Nursi, 1327: 78).

Nursi’ye göre iyi bir dil, bilgi kaplarında kaynatılan, anlama süzgeciyle süzülen, hikmet fiçilerinde bekletilen ve zarif hizmetçiler tarafından düşünceye servis edilen bir meşrubat gibidir (Nursi, 1327: 82).

Dikkat edileceği gibi Nursi, dil ile anlamlar, mantık sistemi, gerçeklikler, mahiyetler, kâinatın nizamındaki mükemmellik ve güzellik arasında derin ilişkiler olduğuna dikkat çeker. Ona göre bunlar arasındaki ilişkiyi anlayabilmek ve kamu alanında ifade edebilmek için ise mantığın tüm inceliklerini kavrayacak kapasitede bir dil, aynı şekilde mahiyetlere derinliğine nüfuz edecek bir bilgi (doğa, beşeri bilimler ve metafizik bilimler), kâinattaki düzen ve ahengi keşfedip hayran olacak bir his dünyası ve bunları kavramlara dökcek bir edebiyat geleneğinin varlığı gereklidir.

Bu teorik ve felsefi gerçeklikten pratik gerçekliğe döndüğümüzde burada şu soruyu sormamız gerekir: Türk dili mevcut haliyle âdil birey yetiştirme kapasitesine hangi ölçüde sahiptir? Bu sorunun cevabı maalesef negatiftir. Hatırlanacağı gibi Türk dili uzun tarihinde üç ciddi darbe ile yüz yüze kalmıştır. Birincisi, Türklerin Müslüman olmasından sonra dilinin dinî-felsefi alanda Arapçanın, edebî alanda da Farsçanın ağır

baskısı altında kalmasıdır. Dil felsefesi alanında Türkler çok etkili kitaplar yazmasına rağmen bunların hemen hepsi Arapça dilinde yazılmıştır. Buna tüm İslam dünyasında temel belağat kitabı olarak okutulan ünlü Türk âlimi Taftazani'nin *Muhtasar-ru'l-Meânî* kitabını örnek olarak verebiliriz (Taftazânî, 1309). Taftazânî, her kitabını olduğu gibi bu kitabını da Arapça dilinde yazmış ve bunun Türkçeye tercümesi ancak yakın zamanlarda olabilmiştir. Ülkemizde dil felsefesine olan talebin çoktan bitmiş olmasından, ilgili kitabın Türkçeye tercümesi de neredeyse hiçbir heyecan uyandırmamıştır.

Şaşırtıcı gelebilir ama Taftazani'nin ilgili eseri Süleymancılar olarak bilinen cemaatin müesseselerinde Arapça olarak hala ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bu çaba, geleneğin devamı için alkışlanacak bir çabadır. Ancak buradaki problem okutulan kitabın ve elde edilen bilginin 'Tekamül'ü bitirmenin bir şartı olmanın dışında sosyal, bilişsel ve felsefi hiçbir verimli katkıya sahip olmamasıdır. Şimdilerde bu alanda yapılması gereken şey ilgili müesseselerde binlerce hoca ve öğrencinin yoğun emek harcadığı 'Beyan-Bedî-Belağat' gibi konuların sıradan bir 'ritüel' ve prosedür olmaktan çıkartılıp sosyalleştirilmesi ve toplumsal bilgi birikimine katılmasının sağlanmasıdır. İkincisi ise iyi Arapça formasyonu olan dilci doktora öğrencilerinin Batı'daki dil felsefelerini de öğrenip içselleştirerek geleneğimizdeki birikimi aktifleştirmeleri ve pratikte kullanılabilir hale getirmeleridir. Yani araştırmacıların yeni bir dil felsefesi ve 'kelam'ı üretmeleridir.

Türk diline ikinci önemli darbe alfabe devrimiyle vurulmuştur. Bu devrimle yazılı kavram birikimi neredeyse sıfırlanmış, günlük pratik ve bilim sadece 'şifahî kaynaklardan yararlanılarak üretilmeye çalışılmıştır. Doğal olarak yazılı kavram birikiminin toptan ateşe verilmesiyle eşyanın mahiyetine nüfuz, kainatın mükemmel nizamını keşf ve bu estetik ve güzellikleri edebi bir dille ifade mümkün olmaktan çıkmıştır. Bu alandaki istisnalardan bir kaç Elmalı Hamdi Efendi, Mehmet Vehbi ve Said Nursi gibi geleneğin büyük otoritelerinin eserlerini Türkçe yazmış olmalarıdır. Bu alanda da en büyük sıkıntı yeni nesillerin öz Türkçe furyası nedeniyle ilgili eserleri anlayacak dil formasyonundan mahrum bırakılmalarıdır.

Türk diline üçüncü darbe ise 'öztürkçe' furyasından gelmiştir. Fabrikasyon kavramların toplumsal bilgi, tecrübe ve düşünce bağlantısı olmayacağından bu furya ile doğal olarak Türk dili adeta 'dil' fonksiyonunu göremez bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Soysuz, hayatsız ve özsüz türedi kavramlar dinî, felsefî, tasavvufî çağrışım ve içeriklerden mahrum olduğundan hem düşünceyi hem de inancı sığlaştırmıştır.

Hülasa olarak Türk dilini yeniden anlam, değer, bilgi ve sanat üretici bir duruma getirmek için çok saba ve enerji sarf etmemiz gerekmektedir.

Bilgi Birikimi: Felsefi-Dinî Düşünce

Doğa bilimleri ve teknolojinin önemli olduğunun bilincinde olmakla birlikte burada yer sınırı nedeniyle onları başka bir çalışmaya bırakıp burada bilgi birikiminin bir alt ünitesi olan felsefi-dinî düşünce birikiminin kısaca üzerinde duracağım. Bilindiği gibi felsefi-dinî düşüncenin taşıyıcı kadrosu filozoflar, entelektüeller ve âlimlerdir. Bunların uzak geçmişten günümüze ürettiği felsefi-dinî düşünce, felsefi-dinî düşünce birikimini oluşturur. Bu, binlerce yılda binlerce düşünürün ve âlimin ortaya koyduğu zihinsel çabanın birikimidir. Felsefi-dinî düşünce birikimi kesintiye uğramadan nesilden nesile intikal ederek günümüze kadar ulaşabilme şansına kavuşmuşsa bu, toplumun ihtiyaç duyduğu 'anlam' üretimini, farklı kesimler arasında sosyal bütünleşmeyi ve fertlerin adaletli davranması için gerekli düşünce ve inanç ortamını sağlar. Felsefi-dinî düşünce birikimi savaşlar, uzun süren büyük ekonomik bunalımlar, toplumun geçmişini silen kültür ve dil devrimleri, toplumun başka bir uygarlığa geçmeye zorlanması gibi yıkıcı nedenlerden dolayı deforme edilip etkisizleştirilebilir.

Felsefi-dinî düşüncenin taşıyıcı kadrosu aynı zamanda inanç, düşünce ve ahlakî önderliği de üstlenirler. Bunlar aklın temsilcileridir. Bunların görevleri toplum fertlerine doğruyu-yanlış göstererek onlara kılavuzluk yapmaktır. Doğal olarak bunların toplum nezdinde etkili ve ikna edici olabilmelerinin en önemli şartı bunların 'güvenilir' olmalarıdır. Güvenilir olmalarının en açık ve uygulanabilir kriteri de bunların ideolojik, sınıfsal, kavimsel, ekonomik ve politik açılardan gizli ajandalara sahip olmamalarıdır. Bu alanlarda bunlar, topluma, onların duygularını, inançlarını ve heyecanlarını manipüle edip sömürmeyeceği konusunda çok samimi ve net bir görüntü vermeleri gerekir.

Düşünce ve ahlakî önderliğin ikinci görevi değer ve anlam üreterek, insanların içinde yaşadıkları evrenin anlamlı ve değerli olduğu inanç ve düşüncesine ulaşmalarına imkân sağlamaktır. Ürettikleri değer ve anlamla felsefi-dinî düşünce özellikle adaletli davranmanın çeşitli açılardan ne kadar önemli bir insanî sorumluluk olduğu konusunda bireyleri ikna ederler. Felsefi-dinî düşünce, sınıf, kast, ırk ve mezhep baskısından arınmış olması durumunda bir taraftan toplumsal adalet birikiminin önemi, meşruiyeti ve toplumun geleceği için değerini vurgulayan yeni ve kapsayıcı düşünceler üretirken diğer taraftan bireyleri toplumsal adalet birikiminden yararlanma ve ondan beslenme yönünde ikna edici görev icra eder. Aynı zamanda bireylerin önlerine çıkan alternatif seçimlerde muhtemel seçimlerinin geçmiş, şimdi ve gelecek için ne ifade ettiğini yeniden yorumlama konusunda bireylere hazır reçeteler üretirler. Bireylerin adaletli eylemlerini yeniden yorum ve tefsire tabi tutup, eleştirip, hikmet kriteriyle test edip toplumsal adalet birikime katmalarını sağlarlar. Adalet olgusunun

zaman, mekân ve ortama göre değişen bir olgu olmasından yaşanan zamanda nelerin adalet nelerin adaletsizlik olabileceğini sürekli araştırarak fertlere kılavuzluk görevini yerine getirirler. Adalet ilkesinin özünü korumada dinî düşünce, yeni ortaya çıkan olguların adaletli olup olmadığına karar verme konusunda da felsefi düşünce duyarlı ve aktif olur. Burada doğal olarak felsefi-dinî düşünce çelişkisi ve düşmanlığı değil, tersine bunların dayanışması ve yardımlaşması söz konusu olmalıdır.

Toplumumuzda dil ve kültür devrimi ve bunun otoriter bürokratik yapı tarafından sıkı şekilde denetlenmesi sürecinde felsefi düşünce, dinî düşünceden kopartılıp on dokuzuncu yüzyıl seküler kaba pozitivistimin tekeline teslim edilmiştir. Bunun sonucu ise bir taraftan felsefi düşüncenin dinî düşüncenin üzerindeki rasyonelleştirici (pratik rasyonellik) etkisini kaybetmesi, diğer taraftan kendi öz kaynağından mahrum olmasıdır. Sonuçta felsefi düşünce toplumsal ve dinî meşruiyetini kaybederek içine doğru büzölmüş, içeriksiz ve anlamsız bir disipline dönmüştür. Otoriter bürokratik cahil yapı dinî düşüncenin temsilcisi ve taşıyıcısı olan ulema sınıfını kendisine muhalif olarak görerek, acımasız ve akılsızca tüm kurumlarıyla birlikte tasfiye etmiştir. Aslında tasfiye ettiği sadece ulema sınıfı olmamış, aynı zamanda en az bin yıldır yüz binlerce âlimin biriktirdiği felsefi-dinî düşünce de olmuştur. Bir bürokratik irade ile toplumumuzun 'Hayat Evreni' sele verilmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde büyük Alman filozofu Husserl doğa bilimlerinin gelişmesini bile 'Hayat Evreni'nin sağlıklı olmasına bağlar (Husserl, 1965). O kadar üniversiteye ve hocaya rağmen doğa bilimlerinin bile arzu edilen düzeyde gelişmemesinin altında 'Hayat Evreni'mizin dinamitlenmesi yatmış olmasın!

Dinî düşünceyi politik, ekonomik, ideolojik, kavmî, hatta manevi mülahazaların baskısından arındırmak, toplum fertlerine güvenilir bir ufuk göstermek için hayatını adayan Nursi'nin çabası, son zamanlarda yaşanan 'iktidar' hırsı ve beraberinde getirdiği sosyal-toplumsal felaketlerle çok ciddi yara almıştır. Bu 'iktidarperestler' akıl almaz eylemleriyle sadece kendilerini toplum dışına itmemiş aynı zamanda toplumun samimi ahlakî ve dinî önderlerine olan güvenlerini de önemli ölçüde sarsmıştır. Bunun anlamı ise âdil insanın yetişme ortamı yeniden tahrip edilmiştir.

Felsefi-dinî düşünce birikiminden (en azından şimdilik) umudumuzu kesince, âdil birey üretme kurumlarından 'aile' kurumumuzun mevcut haliyle âdil birey üretme kapasitesini inceleyelim.

Güçlü Aile Yapısı: Sosyalleştirici Anne

Âdil insanın yetişmesini mümkün kılacak sosyo-kültürel ortamı üreten unsurlardan

bir diğer kurum da güçlü aile kurumudur. Çocukların sosyalleşmesi ve başkalarını da kendisi gibi görüp iletişim kurabilmesi ailenin, özellikle annenin fonksiyonudur. Çocukların günlük hayatında adaletli davranabilmeleri öncelikli olarak annenin vereceği eğitime bağlıdır.

Çocukların davranışlarında adaletli olmasını sağlayan biri dolaylı ve ikisi doğrudan olmak üzere üç önemli faktör vardır. Dolaylı faktör şüphesiz toplumsal adalet birikiminin hacmi ve kalitesidir. Doğrudan olanlar ise biri aile, diğeri öğretmenlerdir. Aile (özellikle anne) çocukların sosyalleşmesi ve başkalarıyla iletişim kurabilmesini sağlamada hayati bir role sahiptir. Gerçekten anne, çocukların maddi ve manevi yetiştirilmesi ve korunması konusunda neredeyse sınırsız bir enerji, ilgi düzeyi ve şefkatle donatılmıştır. Bu bitmez tükenmez ilgi ve şefkati sınırsız kere deneyimleyen çocuk anneye bütünleşmekte, ona tüm duygularını açmakta, ondan gelen hemen her şeyi sorgusuz kabul edip içselleştirmektedir. Adalet, insanın kaba hayvansal duygularının baştan çıkarıcı etkisinden arınıp kendi saf fitratına kulak vermekle gerçekleştirilebildiğine göre ve çocuğun saf fitratına dokunabilme şansına sahip olan da anne olduğuna göre adaletli davranmayı çocuğa öğretecek de anne olmalıdır. Anneye çocuğunun saf fitratına dokunabilme imkân ve fırsatı veren ise annenin karşılıksız şefkati ve bu şefkatin tezahürü olan sınırsız ilgisidir. Bu karşılıksız şefkat ve bitimsiz ilginin karşılığını çocuk annesine saf fitratını açarak gösterir. Bu süreçte anne çocuğunun sürekli yeniden yapılanan kişiliğini adaletli davranacak şekilde yapılandırabilir. Nursi bu olguyu kendi kişisel hayatında yaşadığı tecrübelerden hareket ederek yansıtır:

“Evet, insanın en birinci üstadı ve tesirli muallimi, onun validesidir. Bu münasebetle, ben kendi şahsımda kat’î ve daima hissettiğim bu mânâyı beyan ediyorum:

Ben bu seksen sene ömrümde, seksen bin zatlardan ders aldığım halde, kasem ediyorum ki, en esaslı ve sarsılmaz ve her vakit bana dersini tazeler gibi, merhum validemden aldığım telkinât ve mânevî derslerdir ki, o dersler fitratımda, adeta maddî vücudumda çekirdekler hükmünde yerleşmiş. Sair derslerimin o çekirdekler üzerine bina edildiğini aynen görüyorum. Demek, bir yaşımdaki fitratıma ve ruhuma merhum validemin ders ve telkinâtını, şimdi bu seksen yaşımdaki gördüğüm büyük hakikatler içinde birer çekirdek-i esasiye müşahede ediyorum.

Ezcümle: Meslek ve meşrebimin dört esasından en mühimi olan şefkat etmek ve Risale-i Nur’un da en büyük hakikati olan acımak ve merhamet etmeyi, o validemin şefkatli fiil ve halinden ve o mânevî derslerinden aldığımı yakînen görüyorum.” (Nursi, 2007: 463)

Nursi'nin bu şahsi hayatında yaşadığı tecrübeden çıkartılacak en önemli sonuç diğery şeylere şefkat etmenin ve karar ve eylemlerinde adaletli olmanın çocuğa öğretiler bilir olduğu gerçeğidir. Bu bilincin annelere kazandırılması gerekir. Anne, çocuğunu sosyalleştirme sürecinde çocuğuna adaletli olma bilincini kazandırmasının kendisinin en önemli görevlerinden biri olduğunu kabul etmelidir.

Maalesef modern hayatın dayatmaları çocuğu anneden alarak profesyonel yetiştiricilerin eline emanet etmektedir. Modern hayatta çocuk annenin sınırsız ilgi ve karşılıksız şefkatinin sağladığı bir ilahî ortamda değil ücretli uzmanların sınırlı ilgisi ve kiralanmış mekanik duygusunun belirlediği bir ortamda yetişmektedir.

Modern hayatta annenin fonksiyonun çocuklarını sosyalleştirmesi ve adaletli davranabilir tarzda yetiştirmesi işi de çok sınırlanınca geriye eğitim sistemi kalmaktadır. Ancak eğitim sisteminin baş aktörleri olan öğretmenlerin gündeminde de adaletli nesil yetiştirme tasarımı bulunmamaktadır. Velilerin talebi çocuklarının genellikle iyi bir yabancı dil öğrenmesi ve iyi bir lise ve üniversiteye geçebilmesi için gerekli sınavları başarıyla vermesidir.

Sonuç olarak gerek kapitalizmin belirlediği modern hayat, gerekse Müslüman toplumların içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal şartlar âdil birey yetiştirecek sosyo-kültürel ortamdandır mahrumdurlar.

Sonuç

Çalışmada ulaştığımız sonuçları şöyle özetlememiz mümkündür:

1-Âdil insanın yetişmesi toplumsal ve bireysel 'adalet birikimi' ile yakından ilgilidir. Toplumda adaletin bir norma dönüşmesi adaletsizliğin tüm olumsuz etkisinin toplumun fertleri tarafından maddeten hissedilmesi ile olur.

2-Âdil rol modelleriyle zalim ve haksızlığı davranış haline getiren aktörlerin toplumda net olarak birbirinden ayrılması ve farklarının şüpheye mahal vermeyecek derecede ortaya çıkması gerekir. Böyle bir ortamda âdil rol modelleri adaletli davranışlarıyla bireylere örnek olurlar.

3-Âdil rol modellerinin kalite ve sayısının artması toplumun adalet birikimini genişletecek ve bireylerin adaletli davranmaları için uygun bir ortam oluşturacaktır.

4-Adalet birikiminin genişlemesi ve bunun bireylere adaletli davranmak için motive edici bir mekanizmaya dönüşmesi bazı kurumların sağlıklı işlemesine bağlıdır. Bunlar: a-dilin gelişmişliği ve toplum ve bireylerin sahip olduğu kavram birikimi

b- doğa, beşeri ve ilahî bilimler birikimi, c-aile değerlerinin güçlü ve sağlam olması ve d-eğitim sisteminin adaletli davranan nesiller yetiştirme önceliğine sahip olması gibi unsurlardır.

5-Türk dili gerek uzak gerekse yakın tarihte bazı deforme edici etki ve darbelerin etkisi altında kalmıştır. Uzak tarihte Türk dili dinî-felsefî alanda Arapça dilinin, edebî alanda Farsça dilinin ağır baskısı altına kalmıştır. Büyük Türk âlimleri dil felsefesi ile ilgili eserlerini bile Arapça yazmışlardır. Bu eserler çok geç Türkçeye tercüme edilebilmiştir. İkinci olarak Türk dili alfabe değişimi gibi en büyük bunalımını yaşamak durumunda kalmıştır. Bu değişimle yazılı bilgi birikimi tümüyle ateşe verilmiş, Türk dili mecalsiz bırakılmıştır. Üçüncü olarak ise 'öztürkçe' furyası ile felsefî-dinî-tasavvufî-edebî derinliği ve çağrışımı olan kavramlar zorla atılarak yerine bunlardan mahrum soysuz ve içeriksiz kavramlar ikame edilmiştir. Neredeyse Türk dili fonksiyonunu icra edemez duruma düşürülmek istenmiştir.

6-Bir taraftan alfabe değişimi ile yazılı birikim ateşe verilirken diğer taraftan felsefî-dinî-tasavvufî düşüncenin üretici ve taşıyıcı kadrosu olan ulema sınıfı da kamu alanından uzaklaştırılıp tasfiye edilmiş ve böylece felsefî-dinî-tasavvufî düşünce birikimi da büyük ölçüde parçalanmış ve kırılma yaşanmıştır. İlgili birikimin etkisizleştirilmesi felsefî-dinî-tasavvufî düşünce üretimini sifıra yaklaştırmıştır. Bunun olumsuz etkisi hala devam etmekte bu alanlarda bilgi üretimi arzu edilen düzeyin çok altında gerçekleşmektedir.

7-Yeni nesillerin sosyalleşmesi ve adaletli davranabilir olarak yetiştirilmesi görevini yüklenen annenin fonksiyonu modern hayat tarafından çarpıtılmış ve anne ilgili görevlerini yapamaz duruma düşürülmüştür. 'Vahşi' şartlarda erkek gibi çalışmaya zorlanan anne çocuğunun yetiştirilmesi görevini profesyonel kreş ve anaokulu öğretmenlerine terk etmek zorunda kalmıştır. Sınırlı ve dağılmış ilgi ve 'mekanik' şefkatle öğretmenlerin anne gibi çocuğun fitratına dokunmaları mümkün değildir. Öte yandan öğretmenlerde çocukların adaletli davranmalarını önceleyen bir tasarı da söz konusu olmadığından âdil insan yetiştirme işi mümkün olmamaktadır.

Kaynaklar

ARİSTOTLE's Nicomachean Etihics, trans. by Robert C. Bartlett-Susan D. Collins, The Univercity of Chicago Press, 2011.

DURKHEİM, Emile (1984), The division of Labour in society, (Fransızcadan İng. çeviren: W.D.Halls), The Macmillan Press LTD.

HABERMAS, Jürgen (1968), *On the Logic of Social Sciences*, tr: Sherry Weber Nicholsen ve Jerry A. Stark, The MIT Press Cambridge, Massachusetts.

HABERMAS, Jürgen (1984), *The Theory of Communicative Action*, Cilt:I, tr: Thomas Mc Carthy, Beacon Press, Boston.

HABERMAS, Jürgen (1987), *The Theory of Communicative Action*, Cilt:II, tr: Thomas Mac Carthy, Beacon Press, Boston.

HABERMAS, Jürgen (2007), *Moral Consciousness and Communicative Action*, (Almanca'dan İngilizce'ye: Christian Lenhardt ve Sherry Weber Nicholsen), Polity Press, Cambridge, UK.

Husserl Edmund, (1965) *Phenomenology and The Crisis of Philosophy*, tr. Quentin Lauer, Harper Torchbooks, New-York.

İBN-İ Miskeveyh (1327), *Tehzibü'l Ahlak ve Tahirü'l-A'rak*, tahkik eden İbn-i Hatip

KANT, Immanuel, (1991), *The Metaphysics of Morals*, tr. Mary Gregor, Cambridge University Press.

KANT, Immanuel, (1997), *Groundwork of Metaphysics of Morals*, Cambridge Text in the history of philosophy, tr. Mary Gregor, Cambridge University Press.

KATZNER, I. Louis, 'The Original Position and the Veil of Ignorance', John Rawls' Theory of Social-Justice, ed. H. Gene Blocker-Elizabeth H. Smith, OHIO University Press.

LUKACS Georg (1923), *History Class Consciousness*, Merlin Press.

NURSİ B. Said (2007), *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.

NURSİ B. Said (1327), *Muhakemat*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.

RAWLS, John, (1999), *A Theory of Justice*, Harvard University Press.

SANDEL Michael J. (1998), *Liberalism and The Limits of Justice*, Cambridge University Press.

SCHUTZ Alfred, (2011), *Collected Papers V, Phenomenology and the Social Sciences*, Ed: Lester Embree, Springer.

Schutz Alfred ve Thomas (1974), *The Structure of Life-World*, Northwestern University Press.

SHERRATT, Yvonne (2002), *Adorno's Positive Dialectic*, Cambridge.

SIEBERT, Rudolf J. (1985), *The Critical Theory of Religion*, The Frankfurt School, Mouton, New York-Amsterdam.

TAFTAZANÎ (1309), *Muhtasarü'l-Meanî*, Abdullah Efendi Kırımî Matbaası, İstanbul.

WEBER Max (2005), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, tr. Talcott Parsons, Routledge, London.